

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

СКРЕКЛЯ Леся Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу

БОГОНЮК Галина Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права

ФЕДОРОВ Микола Петрович - кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального права та процесу

DOI 10.32782/NP.2022.3.9

У статті розглянуто питання інституту кримінальних проступків в Україні. Виокремлено його позитивні та негативні аспекти. Констатовано, що внаслідок встановлення відповідальності за кримінальний проступок було змінено класифікацію злочинів за ступенем тяжкості, оскільки фактично до проступків віднесено злочини невеликої тяжкості, тоді як злочини за ступенем тяжкості поділено на не-тяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Втім досі залишається відкритим питання, наскільки ефективним є його застосування, а також чи кардинальне реформування кримінального законодавства не призведе до істотного зниження ефективності впливу на злочинність кримінально-правовими засобами.

Встановлено, що із запровадженням досліджуваного інституту окремі злочини перейшли у категорію кримінальних проступків. Окрім того, законодавець посилив деякі види санкцій статей Особливої частини КК України. Водночас досі існують неузгодженості в самих текстах законодавчих актів, оскільки запропоновані нововведення не узгоджуються з положеннями Основного Закону України, у якому закладена концепція злочину, тоді як нічого не згадується про кримінальний проступок.

Введення інституту кримінальних проступків є необхідним у силу спрощеної процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб за вчинення кримінальних проступків, а також розвантаження роботи правоохоронних органів. Окрім того, відповідні нововведення є необхідною умовою процесу інтеграції України в міжнародну правову спільноту. Водночас перелік

кримінальних проступків безумовно потребує доопрацювання на основі ревізії кримінального законодавства та уніфікації однойменних ознак усіх складів кримінальних правопорушень.

Ключові слова: кримінальний проступок, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, злочин, КК України.

Постановка проблеми

На підставі ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 20 грудня 2019 р. до КК України були внесені зміни в частині введення інституту кримінального проступку, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. У пояснювальній записці до проекту цього закону зазначалось про необхідність внесення змін ще до 125 законодавчих актів України, відповідно до яких слово «злочин» у їх тексті необхідно замінити словами «кримінальне правопорушення», слова «злочин невеликої тяжкості» на «кримінальний проступок», слова «злочин середньої тяжкості» на «нетяжкий злочин», а також внесення інших редакційних коректив, спрямованих на приведення національного законодавства у відповідність до понятійного апарату, яким оперує цей Закон, оскільки злочин стає одним із різновидів кримінального правопорушення, до яких відноситимуться також і кримінальні проступки [1].

Втім питання щодо необхідності запровадження інституту кримінальних проступків не є новим. Так, ще у Концепції реформування кримінальної юстиції України затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008р., було зазначено, що з метою гуманізації кримінального законодавства певну частину злочинів необхідно трансформувати в кримінальні проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх штрафними санкціями. При цьому основними критеріями таких змін мають бути: ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практика застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків [2].

Внаслідок встановлення відповідальності за кримінальний проступок було змінено класифікацію злочинів за ступенем тяжкості, оскільки фактично до проступків віднесено злочини невеликої тяжкості, тоді як злочини за ступенем тяжкості поділено на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Науковці не залишилися осторонь зазначених процесів, а тому відповідні нововведення опинилися під їх пильною увагою та отримали як підтримку, так і гостру критику. З цього приводу А.С. Політова пише, що, не зважаючи на такі рішучі кроки щодо врегулювання питання про те, що процесуальний закон не повинен зумовлювати напрям розвитку матеріального закону, досі залишається спірним питання щодо запровадження інституту кримінального проступку в КК України та питання кваліфікації діянь, які законодавець відносить до кримінального проступку [3, с.74]. Розвиваючи цю думку, І.В.Красницький та О.П. Горпинюк зазначають, що формальний підхід до перейменування поняття «злочин» на «кримінальне правопорушення» в багатьох випадках створює колізії між окремими положеннями КК України, існують внутрішні суперечності в класифікації кримінальних правопорушень, враховуючи нові санкції статей Особливої частини КК України, залишається невирішеною концептуальна проблема існування в Кодексі України про адміністративні правопорушення складів проступків, які за своєю природою мають кримінально-правовий характер [4, с.20].

Стан теоретичного дослідження

Не можна стверджувати, що інститут кримінальних проступків не був предметом наукових розвідок. Це питання в кримінальному праві досліджували П. П. Андрушко, І.П.Голосніченко, В.К. Грищук, Н.О. Гутарова, Т. А. Денисова, В.К.Колпаков, В. В. Сокурєнко, А. П. Козлов, А. І. Марцев, В. О.Навроцький, В.О.Туляков, А. П. Феєрбах, П. А. Фефєлов, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, О.Ф.Шишов та інші. Важливість таких наукових праць не викликає сумніву, оскільки авторами вивчено питання співвідношення таких категорій, як кримінальний проступок, злочин та адміністративний делікт, а також обґрунтована необхідність запровадження інституту кримінального проступку. Втім досі залишається відкритим питання, наскільки ефективним є його застосування, а також чи кардинальне реформування кримінального законодавства не призведе до істотного зниження ефективності впливу на злочинність кримінально-правовими засобами.

Виклад основних положень

Нововведений інститут кримінальних проступків покликаний вирішити такі основні завдання, як: 1) правильне співвіднесення об'єктивно-суб'єктивних ознак того чи іншого діяння з його назвою (порушення, проступок, злочин); 2) узгодження інституту кримінального проступку з іншими інститутами кримінального законодавства (зокрема, з інститутом класифікації злочинів); 3) узгодження кримінального законодавства, включаючи новий інститут кримінального проступку, з адміністративним законодавством та іншими галузями законодавства [6, с.93]. Щоправда, навіть «побіжний» огляд окремих положень КК України засвідчує про дещо формальний підхід законодавця в частині перейменування терміна «злочин» на юридичну конструкцію «кримінальне правопорушення». Так, у ч.1 ст.107 КК України міститься наступне положення: «До осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за кримінальне правопорушення, вчинене у віці до вісімнадцяти років, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого криміналь-

ного правопорушення». Водночас, виходячи з аналізу положень ст.12 КК України за вчинення кримінального проступку не може бути передбачене покарання у виді позбавлення волі, а тому у ч.1 ст.107 КК України мова повинна йти лише про злочини, а не кримінальні правопорушення, які охоплюють як поняття злочинів, так і кримінальних проступків. Окрім того, варто звернути увагу на положення п.1 ч.1 ст.67 КК України, де однією з обставин, яка обтяжує покарання, є вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів. Як бачимо, законодавець не врахував можливості повторного вчинення кримінального проступку чи його рецидиву, що, вочевидь, не слід сприймати схвально.

Більше того, досі існують неузгодженості в самих текстах законодавчих актів. Так, запропоновані нововведення не узгоджуються з положеннями Основного Закону України, у якому закладена концепція злочину, тоді як нічого не згадується про кримінальний проступок. Скажімо, презумпція невинуватості за Конституцією України поширюється лише на злочини, водночас у КПК України цей принцип розрахований також і на кримінальні проступки. Зокрема, у ст.17 КПК України зазначено наступне: «Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили». Критикуючи такий підхід законодавця, Д.С. Азаров пише, що особливої уваги потребує конституційне положення про те, що тільки законами України визначаються діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України). Як справедливо зауважує цей учений, якщо наведений перелік правопорушень не буде доповнено кримінальними проступками, можна припустити, що одного гарного дня відповідальність за їхнє вчинення буде передбачена указом Президента України чи іншим підзаконним нормативно-правовим актом [7, с.129]. З такою позицією не можна не погодитись, а тому вельми значущим є внесення відповідних змін до Основного Закону України.

В.О. Дудоров зазначив, що ідея диференціації кримінальної відповідальності за діяння, які мають різний рівень небезпечності (шкідливості) для людини, суспільства та держави, цілком успішно могла бути б реалізована і без допомоги інституту кримінальних проступків. Як приклад наводить внесення змін до чинного КК України, відповідно до яких судимість не виникатиме у разі засудження особи за злочин невеликої тяжкості, а кримінальна відповідальність не наставатиме у разі вчинення замаху на такий злочин або ж пропонує переглянути санкції кримінально-правових норм таким чином, щоб вони стали адекватним мірилом суспільної небезпечності злочинів [5, с.98].

Аналіз чинного кримінального законодавства України в частині інституту кримінальних проступків дозволяє зробити висновки про наявність інших, не менш важливих прогалин та суперечностей. Так, у ч.2 ст.12 КК України зазначено, що за вчинення кримінального проступку передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Тоді як за вчинення нетяжкого злочину відповідальність настає у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Для прикладу, за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки, передбачено альтернативне покарання у виді штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст.145 КК України). Звідси випливає, що штраф у такому розмірі може бути призначений і за вчинення кримінального проступку, і за нетяжкий злочин.

Варто зазначити, що із запровадженням досліджуваного інституту окремі злочини перейшли в категорію кримінальних проступків, зокрема, такі як, погроза вбивством (ч.1 ст.129 КК України), насильницьке донорство (ч.1 ст.144 КК України) чи ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником (ч.1 ст.139 КК України), експлу-

атація дітей (ч.1 ст.150 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок (ч.1, 2 ст.154 КК України), групове порушення громадського порядку (ст.293 КК України), хуліганство (ч.1 ст.296 КК України), жорстоке поводження з тваринами (ч.1 ст.299 КК України). Такий стан речей, вочевидь, не можна сприйняти схвально. З цього приводу В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, А.О. Байда вказують, що поділ суспільно небезпечних діянь на категорії злочинів та кримінальних проступків є досить трудомістким процесом, для якого зовсім недостатньо формального перейменування поняття «злочин» на «кримінальне правопорушення», перенесення менш тяжких злочинів до категорії кримінальних проступків з установленням за них відповідних видів покарань [9, с.93]. Розвиваючи цю думку, Д.С. Азаров зауважує, що процес легалізації категорії «кримінальний проступок» відбувся «задом наперед» – у межах процесуального, а не матеріального права. Можна припустити, що КПК писався із запасом, ніби на виріст. Його автори, очевидно, вважали, що категорія «кримінальний проступок» у матеріальному праві з'явиться неминуче, а тому вирішили наперед визначити відповідні процесуальні правила. Щоправда, створенням процесуальних норм вони не обмежилися, попутно закріпивши в КПК приписи, що мають матеріально-правовий характер (див., наприклад, п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК). Обраний можливість підхід до запровадження категорії «кримінальний проступок» у вітчизняне законодавство видається відверто волюнтаристським і таким, що ігнорує низку важливих обставин» [7].

Окрім того, законодавець посилив деякі види санкцій статей Особливої частини КК України. Так, якщо раніше санкція за крадіжку коливалась у розмірі від 850 до 1700 грн., то після запроваджених змін розмір покарання за просту крадіжку сягає від 17000 до 51000 тис. Можна навести ще чимало прикладів збільшення розміру штрафних санкцій, а саме: наруга над державними символами (ст.338) (було – 850 грн.; стало – 17000-68000 грн.); незаконне полювання (ст.248) (було – 1700-3400 грн.; стало – 17000-51000); забруднення атмосферного повітря (ст.241) (було – 1700-3400 грн.; стало – 30600-61200 грн.); привлас-

нення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст.191) (було – 850 грн.; стало – 34000-85000 грн.); самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда (ст.283) (було – 850 грн.; стало – 17000- 34000 грн.) На це питання неодноразово була звернена увага у кримінально-правовій літературі. Зокрема, Т.Михайліченко зауважує, що, вводячи до КК України кримінальні проступки, законодавець у 129 складах правопорушень посилив кримінальну відповідальність. Серед найбільш поширених кримінальних правопорушень, санкція яких стала більш суворою, можна вказати такі, як: крадіжка, грабїж, шахрайство, привласнення або розтрата чужого майна, а також окремих т.зв. наркозлочинів (нині більш точно, мабуть, наркопробопорушень). Такі зміни, на думку цього автора, є невтішними та позбавлені проявів гуманізму [8, с.288].

Втім така позиція науковця видається спірною, оскільки, скажімо, мінімальний розмір штрафу за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля до запроваджених змін становив 1700 грн. Така міра покарання видається сміхотворною, оскільки шкоду, завдану внаслідок викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря і шкідливий вплив фізичних та біологічних факторів стаціонарними джерелами важко переоцінити. З огляду на це істотне збільшення розмірів штрафу за аналізовані посягання є виправданим кроком законодавця.

Висновки

Введення інституту кримінальних проступків, незважаючи на його «огріхи», усе ж є необхідним у силу спрощеної процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб за вчинення кримінальних проступків, а також розвантаження роботи правоохоронних органів. Окрім того, відповідні нововведення є необхідною умовою процесу інтеграції України в міжнародну правову спільноту. Водночас перелік кримінальних проступків,

безумовно, потребує доопрацювання на основі ревізії кримінального законодавства та уніфікації однойменних ознак усіх складів кримінальних правопорушень.

Література

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/billFile/65640>
2. Концепція реформування кримінальної юстиції України затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text>
3. Політова А.С. Кримінальний проступок як новела реформування кримінальної юстиції. Вісник кримінологічної асоціації України. №4.2013 р. С.71-77
4. Красницький І.В., Горпинюк О.П. Запровадження кримінальних проступків: аналіз змін до законодавства. Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті реформи кримінальної юстиції: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 31 травня 2019 р.) – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. – 259 с.
5. Дудоров О.О. Поняття злочинів. Класифікація злочинів. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. №1 (1). С.84-102
6. Дмитрук М.М. Кримінальний проступок: аналіз деяких законодавчих ініціатив. Вісник Асоціації кримінального права України. 2015 р. №2 (5). С.89-96
7. Азаров Д.С. Упровадження категорії кримінального проступку: окремі концептуальні проблеми. Наукові записки. Том 144-145. 2013 р. С.129-133
8. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. Підприємство, господарство і право. №7.2020 р. С.284-290
9. Тацій В. Я. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України [Електронний ресурс] / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, А. О. Байда // Вісник Асоціації кримінального права України : електронне наукове видання. – 2014. – Вип. 1(2). Режим доступу : http://http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/2_21.pdf

SUMMARY

The article defined the concept of criminal misconduct, its components, as well as related to its commission of criminal legal consequences; legal analysis of legislative amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine; the legislative acts of Ukraine establishing criminal liability for criminal misconduct are analyzed. The purpose of the research is to conduct a comprehensive doctrinal analysis of the theoretical and legal basis for the introduction of the institute of criminal offenses and criminal liability for their commission, as well as legal analysis of legislative changes due to the latest form of criminal offenses. Thus, the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012 introduced the institution of criminal offenses, but this institution required the adoption of the Law of Ukraine «On Criminal Offenses» to enter into force.

The interconnection between “criminal offense”, “crime” and “criminal misconduct” is established, the analysis of CC’s Art. 12 provisions and its impact on other provisions of the CC of Ukraine is conducted. In a number of cases inaccuracies or gaps were identified, namely in the regulation of exemption from criminal liability, exemption from serving a sentence due to the expiration of the statute of limitations for execution of a conviction and criminal nature measures applicable to entities

Regarding the definition of the concept of criminal misconduct according to Part 1 of Article 12 of the Criminal Code Criminal offenses are divided into criminal misdemeanors and crimes. Part 1 of Article 11 of the Criminal Code indicates that a criminal offense is a socially dangerous criminal act (action or omission) provided by this Code, committed by the subject of the criminal offense. Thus, a criminal offense is one of the forms of a criminal offense.

The introduction of these substitutions is essentially a change in the classification of criminal offenses, where an act involving a punishment less severe than imprisonment or a fine of up to three thousand tax-free minimum incomes is called a criminal offense, and moderate crimes are renamed minor. It should be noted that the lack of terminology of criminal misconduct in the relevant provisions of the Constitution of Ukraine hinders the introduction of the institution of criminal misconduct in full.

Keywords: Criminal offense, criminal liability, criminal offense, crime, CC of Ukraine.